

KODĖL RUSIJA NEGALI PERIMTI BALTARUSIJOS KONTROLĖS?

Vytautas Sirijos Gira

Rytų Europos Studijų Centras
2009 09 30

Jau dešimtmetį besiklostantis Rusijos ir Baltarusijos santykių modelis vertas išskirtinio akademikų ir analitikų dėmesio. Atsižvelgiant į tai, kad Rusija gali daryti įtaką Baltarusijos politiniam ir ekonominiam režimui strateginę svarbą turinčiuose segmentuose (tarkime, galimybė priartinti Baltarusijai tiekiamų gamtinių dujų kainą prie europinių, nutraukti tik NVS rinkoms pritaikytos Baltarusijos produkcijos užsakymus ir pan.) šie santykiai jau turėjo įgauti „metropolijos“ ir „provincijos“ santykių formą. Tačiau, apie tokį santykių tarp Rusijos ir Baltarusijos etapą kalbėti dar yra anksti. Kyla klausimas – kodėl?

Ieškant atsakymo į šį klausimą, reikėtų įvertinti, kokie elementai sudaro Baltarusijos „derybinę galią“ santykiuose su Rusija. Bene svarbiausias Baltarusijos svirtas, kuriuo remiantis Baltarusija gali tikėtis daryti spaudimą Rusijai – karinio bendradarbiavimo su Rusija sektorius. Ši sritis yra labiausiai integruota ir jau pasiekusi karinio aljanso integracijos lygį. Baltarusijos teritorijoje yra du strateginės svarbos Rusijos kariniai objektai – radiolokacinė stotis prie Baranovičių (skirta perspėjimui dėl išankstinio balistinių raketų paleidimo ir dengianti Europą, Šiaurės Atlanto ir Norvegijos jūros regionus) ir povandeninių laivų valdymo centras Vileikoje (skirtas signalų retransliacijai į Rusijos karinius laivus bei povandeninius laivus, esančius Vidurio ir Šiaurės Atlanto regionuose).

Šie du objektai yra itin svarbi Rusijos gynybinės sistemos dalis. Baranovičių radiolokacinė stotis, yra vienas iš priešraketinės „gynybinės juostos“, dar SSRS laikais turėjusios apjuosti Rusiją, objektų (panašūs objektai buvo statomi Ukrainoje, Kaukaze ir Rusijos Krasnojarsko krašte), kurio svarba po SSRS žlugimo itin sustiprėjo dėl kelių priežasčių: *pirma*, žlugus SSRS, iki tol projektuota „gynybinė juosta“ sunyko – Latvijoje pastatyta radiolokacinė stotis buvo susprogdinta, Ukrainoje ir Kaukaze radiolokacinės stotys nebaigtos statyti ir tik Baltarusija leido Rusijai pabaigti radiolokacinės stoties statybas bei 25 metams

išnuomavo šią stotį Rusijos reikmėms; *antra*, Baranovičių radiolokacinės stoties statyba, prasidėjusi dar XX a. 9 dešimtmetyje, buvo užbaigta tik 2002 m., kitaip tariant, Baranovičių radiolokacinė stotis yra vienas moderniausių Rusijos priešraketinės sistemos gynybos objektų.

Reikėtų pabrėžti, kad be šių dviejų Rusijos karinių objektų Baltarusija saugo sieną su Latvija, Lietuva, ir Lenkija, todėl Rusijai nėra būtinybės kurti beveik 1000 km pasienio infrastruktūros. Taip pat Baltarusija atlieka ir Rusijos priešlėktuvinės gynybos „skydo“, dengiančio Maskvą ir centrinės Rusijos pramoninius rajonus, funkcijas (2009 m. vasario 3 d. Baltarusija ir Rusija pasirašė sutartį dėl bendros oro erdvės gynybos sistemos sukūrimo).

Rusijos ekspertai nuogaustauja, kad kasmet kylanti įtampa Baltarusijos ginčiuose su Rusija dėl gamtinių dujų ir naftos kainų ilgainiui gali „persilieti“ į Baltarusijos ir Rusijos susipriešinimą karinio bendradarbiavimo srityje. Tikėtina, kad iškilus energetiniam Baltarusijos ir „Gazprom“ konfliktui, Baltarusijos prezidentas A. Lukašenka pasinaudos galimybe šantažuoti Rusiją dvišalio karinio bendradarbiavimo srityje, pateikdamas jai kelių milijardų JAV dolerių „sąskaitą“ už jau minėtų Rusijos karinių objektų esančių Baltarusijoje nuomą o, blogiausiu atveju, ultimatumą dėl šių objektų nacionalizavimo arba demontavimo.¹ Priminsime, kad už minėtus du karinius objektus, pagal 1995 m. dvišalius susitarimus, Rusija Baltarusijai nieko nemoka – dvišaliu susitarimu dėl Baranovičių radiolokacinės stoties Rusija nurašė dalį Baltarusijos skolos už rusiškus energetinius išteklius, taip pat Baltarusija iš Rusijos negauna jokių pajamų ir už Vileikos povandenininkų laivų valdymo centrą, kuris yra įformintas kaip Rusijos karinė įstaiga, ir neturi karinės bazės statuso.²

Kita vertus, A. Lukašenkos galimybes šantažuoti Rusiją riboja tiek finansiniai veiksniai (vien Baranovičių radiolokacinės stoties demontavimas Baltarusijai kainuotų 9 mln. JAV dolerių), tiek JAV planai dėl naujosios Europos saugumo architektūros. Priminsime, kad 2009 m. rugsėjo 17 d. JAV prezidentui Barackui Obamai paskelbus apie JAV administracijos planus atsisakyti priešraketinės gynybos sistemos (PRGS) elementų dislokavimo Čekijoje ir Lenkijoje, „karinių grėsmių frontas“ Rusijai pasislinko iš Vidurio ir Rytų Europos į Pietų Kaukazą (t.y. į regioną, kur JAV PRGS elementų dislokavimas labiausiai tikėtinas). Be to, Baltarusijos strateginė reikšmė Rusijai dalinai sumažėjo ir dėl JAV administracijos bandymų „perkrauti“ santykius su Rusija.

Minsko vieta Rusijos kuriamose regioninėse ekonominėse schemose

Baltarusija užima išskirtinę padėtį ne tik karinio bendradarbiavimo su Rusija srityje, tačiau ir Rusijos projektuojamoje regiono ekonominėje vizijoje. Pavyzdžiui, 2009 m. birželį, po 16 metų trukusių derybų dėl stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją (PPO), Rusijos atsisakymas toliau derėtis ir netikėtai pareiškimas, kad ji į PPO yra pasirengusi stoti tik kartu su savo kuriamos Muitų

¹ Анатолий Цыганок, „Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси“.

<http://fondsk.ru/article.php?id=1903>

² „Все Российские базы“: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=766827>

sąjungos partneriais (Baltarusija ir Kazachstanu), liudija apie savitus Rusijos motyvus: *pirma*, globalios finansinės ir ekonominės krizės metu Rusija siekia išlaikyti savo ekonomikos reguliavimo svertus ir apsaugoti žaliavų pramonės sektorius (žaliavų eksportas sudaro 90 proc. viso Rusijos eksporto) nuo liberalizavimo, kartu išvengiant Rusijos ekonomikos platesnio atsivėrimo užsienio investuotojams energetikos ir kt. strategiškai svarbiose ekonomikos sektoriuose. Akivaizdu, kad Rusijos ketinimas į PPO įstoti kartu su Kazachstanu ir Baltarusija iš esmės visų trijų valstybių narystės PPO perspektyvas atitolina neribotam laikui dėl skirtingo šių valstybių integracijos į PPO „greičio“. Ekspertų teigimu, iki savo pareiškimo stoti į PPO kartu su Muitų sąjungos partnerėmis, Rusija buvo „nukeliavusi“ 95 proc. narystės kelio į PPO, Kazachstanas – 70 proc., Baltarusija – 50 procentų.³ Taip pat atidedama integracijos į PPO procesą, Rusija ir toliau siekia išlaikyti „prekybinių karų“ (gana efektyvių prekybos sankcijų susietų su politiniais tikslais) galimybę mažesnių valstybių atžvilgių – tokias sankcijas Rusija taikė Gruzijos ir Moldovos vyno produkcijai 2006 m., Lenkijos mėsos produkcijai 2007 m., Suomijos medienos importui 2008 m., Lietuvos ir Baltarusijos pieno produkcijai 2009 metais. *Antra*, siekdama narystės PPO kartu su Baltarusija ir Kazachstanu, Rusija siekia paspartinti kitų regioninių projektų (tokių kaip Muitų sąjunga) įgyvendinimą. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad Rusijai, Baltarusijai ir Kazachstanui suformavus Muitų sąjungą, Baltarusija nebegalėtų sudarinėti savarankiškų prekybos susitarimų su pagrindiniais savo prekybos partneriais (pirmiausia ES) – tai leistų Rusijai ne tik dar labiau paspartinti Baltarusijos ekonominę integraciją su Rusija Sąjunginės valstybės kontekste, tačiau ir reguliuoti Baltarusijos įsitraukimo į ES Rytų partnerystės iniciatyvą gylį ir apimtį (kitaip tariant, riboti ES galimybes per ekonominius svertus liberalizuoti ir demokratizuoti Baltarusiją). Kitaip tariant, Baltarusijos buvimas Muitų sąjungoje (tai yra liberalizuojant prekybą per bendrą išorinių tarifų taikymą trečiosioms šalims) su Rusija neleistų jai savarankiškai diversifikuoti savo prekybos politikos su trečiosiomis šalimis, be to, Baltarusijos buvimas Muitų sąjungoje neapsaugotų jos nuo tariamų ar tikrų Rusijos antidempingo pretenzijų Baltarusijai.

Šiuo atveju bene vienintelė galima Baltarusijos kontrapriemonė – narystės šiose regioninėse organizacijose ir bendruose su Rusija projektuose suspendavimas arba šių regioninių organizacijų iniciatyvų boikotavimas. Taip Baltarusija pasielgė šių metų birželį, kai reaguodama į Rusijos sankcijas Baltarusijos pieno produkcijai boikotavo KSSO viršūnių susitikimą Maskvoje ir KSSO greitojo reagavimų pajėgų kūrimą. Dažnai tokie Baltarusijos „manevrai“ įmanomi ir dėl tų pačių regioninių organizacijų, kuriose siekia dominuoti Rusija, „spragų“. Pavyzdžiui, kad ir ta pati KSSO – nors Rusijos užsienio ir saugumo politikos architektūroje KSSO šiuo metu atlieka savotiško „garvežio“, galinčio išjudinti integracinius procesus NVS erdvėje, funkcijas, ši organizacija ekspertų yra vertinama kaip nevykusi NATO kopija be aiškios kolektyvinės gynybos vizijos. KSSO iš esmės tik „mechaniškai“ apjungia dvišalius Rusijos gynybos susitarimus su KSSO narėmis, kartais net prieštaraujančius tos pačios KSSO nuostatomis (pavyzdžiui, keleto KSSO valstybių,

³ „Russia-WTO talks take a new format“.

<http://www.ruvr.ru/main.php?lng=eng&q=46842&cid=57&p=17.06.2009>

tarp jų ir Baltarusijos, Konstitucijos neleidžia siųsti savo karinių pajėgų už nacionalinės teritorijos ribų, todėl nelabai aišku, kaip KSSO galės praktiškai vykdyti „taikdarius misijas“ užsienyje, ypač jei tokiam žingsniui bus būtinas visų KSSO narių pritarimas).⁴

Vis dėlto, šis Baltarusijos svertas yra tik reakcinio pobūdžio, nes: *pirma*, ši priemonė dažniausiai yra naudojama kaip Baltarusijos atsakas į tam tikras Rusijos prekybines, finansines ar kt. sankcijas Baltarusijos atžvilgiu (Baltarusija linkusi jį naudoti siekdama išsiderėti iš Rusijos kuo daugiau nuolaidų, ir pirmiausia – ekonomikos srityje); *antra*, šis Baltarusijos svertas labai priklauso nuo tarptautinės konjunktūros. Pavyzdžiui, po 2008 m. rugpjūtį įvykusio Rusijos ir Gruzijos karo, Maskva nuolat spaudė Baltarusiją pripažinti Pietų Osetijos ir Abchazijos nepriklausomybę, tačiau 2009 m. rugsėjo 10 d. Venesuelos prezidentui Hugo Chavezui pripažinus šių separatistinių darinių nepriklausomybę, Maskva Minskui leido suprasti, kad Baltarusijos nuomonė šiuo klausimu nebėra tokia svarbi ir jokių nuolaidų Baltarusija tikėtis nebegali.⁵

Kokių santykių su Baltarusija modelį projektuoja Rusija?

Jei Baltarusijos „daugiavektorinė“ užsienio politika ir balansavimo mechanizmai tarp Rytų ir Vakarų jau gana seniai yra aiškūs, Rusijos strategija Baltarusijos atžvilgiu iki šiol nėra aiškiai išsikristalizavusi. Atsižvelgiant į Baltarusijos turimus poveikio svetus Rusijos atžvilgiu ir specifinius Rusijos ekonominius, karinius ir geopolitinius interesus Baltarusijos atžvilgiu, patys Baltarusijos ekspertai išskiria tris „rusiškosios“ strategijos prieigas/požiūrius⁶:

- 1. Rusijos santykius su Baltarusija galima aiškinti išskirtinai remiantis didžiųjų Rusijos valstybinių kompanijų, tokių kaip „Gazprom“, interesais.** Kitaip tariant, pagal šią prieigą, Rusijos susidomėjimas Baltarusija yra grynai ekonominis ir grindžiamas finansiniu pelnu. Jau dabar pastebima Rusijos verslo plėtra Baltarusijos įmonėse ir Rusijos bandymai perimti strateginės svarbos Baltarusijos įmonių kontrolinius akcijų paketus, turėtų suteikti tam tikrą „rinkos ekonomikos impulsą“ Baltarusijos ūkiui ir apriboti A. Lukašenkos režimo galias. Kita vertus, šis požiūris idealistinis ir daugiau populiarus tarp Baltarusijos intelektualų, puoselėjančių „Baltarusijos demokratizacijos per Rusiją“ viziją.

⁴ Alexander Golts, „The Tail Wagging the Kremlin Dog“.

<http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/382075.html>

⁵ Владимир Соловьев, Максим Ё-Коновалов, Владимир Водо, „Александр Лукашенко щедро авансировал признание“.

<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?fromsearch=69f3d92d-f3bb-4a40-9730-21ddcc7e61bb&docid=1238647>

⁶ Andrei Liakhovich, „Power Poker: An Examination into the Dynamics of the Current Relationship between Russia and Belarus“. Belarus Public Policy Fund.

<http://belinstitute.eu/images/stories/documents/bppflachovichbelrus.pdf>

2. **Rusijos politika Baltarusijos atžvilgiu grindžiama geopolitiniais interesais.** Rusija siekia kuo labiau „pririšti“ prie savęs strateginę sąjungininkę Baltarusiją, priskirdama jai Rusijos „skydo“ ar „forposto“ vaidmenį. Siekdama šio tikslo Rusija stengiasi sukurti kuo glaudesnius saitus tarp rusiškų ir baltarusiškų įmonių, unifikuoti abiejų valstybių monetarines sistemas ir panašiai. Kita vertus, Rusija neplanuoja visiškai inkorporuoti ar integruoti Baltarusijos, nes supranta, kad toks sprendimas skaudžiai atsilieps Rusijos santykiams tiek su Vakarų, tiek NVS valstybėmis. Maskva supranta, kad A. Lukašenkos režimas (šiuo metu deklaruojantis „suartėjimą“ su Vakarais) iš tiesų neturi realių galimybių atsiverti Vakarams ir pradėti šalies ūkio liberalizaciją ar politines reformas, todėl Rusija pasirinko „laukimo“ taktiką, tikėdamasi, kad ekonomiškai nusilpusi Baltarusija anksčiau ar vėliau bus priversta priimti Rusijos sąlygas.

3. **Galiausiai, Rusijos santykiai su Baltarusija aiškinami remiantis laipsniška „žingsnis po žingsnio“ strategija,** kurią naudoja Rusija siekdama integruoti Baltarusiją į savo federacinę sudėtį. Pirmasis Rusijos žingsnis būtų strateginių Baltarusijos kompanijų kontrolinių akcijų paketo supirkimas, vėliau sektų abiejų valstybių monetarinių sistemų unifikavimas bei Sąjunginės valstybės institucijų, kuriose dominuotų Rusija, suformavimas bei siekis, kad šios institucijos įgautų realią įtaką Baltarusijos politinei sistemai. Dar vėliau Rusija siektų, padidinti savo karinį kontingentą Baltarusijoje bei legalizuoti visišką Baltarusijos ir Rusijos integraciją karinėje srityje. Kiekvieną šį žingsnį lydėtų nežymūs pokyčiai Baltarusijos valdančiojo elito viduje, kol galiausiai Baltarusijos valdantysis elitas taptų glaudžiai susietas su „partneriais“ Maskvoje. Lygiagrečiai Rusijos lobistai stengtųsi pakeisti neigiamą Baltarusijos visuomenės nusistatymą dėl integracijos su Rusija. Vykstant tokiam palaiptumui ir „natūraliam“ Baltarusijos inkorporavimui į Rusijos sudėtį, galiausiai Vakarai būtų priversti pripažinti, kad Baltarusija neturi kitos alternatyvos, kaip tik prisijungti prie Rusijos.

Kokią iš šių aukščiau minėtų prieigų Rusija bepasirinktų, akivaizdu, kad Baltarusijos turimi poveikio svertai Rusijos atžvilgiu (karinio bendradarbiavimo pristabdymas, Rusijos tarptautinio prestižo kvestionavimas) susiję daugiau su tarptautinės teisės ir dvišalių sutarčių normų interpretavimu nei realiu ekonominiu, kariniu ar politiniu poveikiu. Tad galima daryti išvadą, kad ekonomiškai uždara ir vis labiau silpstanti Baltarusija anksčiau ar vėliau pakliūs į Rusijos įtaką, jei A. Lukašenka nesiims bent dalinių ekonomikos liberalizacijos reformų.